

УЗУСНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРИВАТИВ ІЗ ДЕМІНУТИВНИМИ СУФІКСАМИ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті досліджуються прагматичні особливості перекладності та необхідності перекладу українських демінутивних іменникових деривативів. Прослідковуються узувальні та перекладні тенденції на матеріалі паралельних українсько-англійських та англо-українських текстів. Висувається думка про лексикалізацію та граматиалізацію прагматики узусних форм та можливість/неможливість перекладу лінгвістичної емпатії українського тексту англійською мовою. Піднімається проблема ненасиченості перекладних українських текстів іменниками демінутивами.

Ключові слова: узус, демінутив, засоби емпатії, перекладність, проблема перекладу.

His body is shaking and he can feel the familiar churning in his bowels. He is afraid he is about to soil himself. The stench of the burning potatoes fills the air. "Please Valechka, darling, little pigeon..."

(Lewycka M. *A Short History of Tractors in Ukrainian*)

У контрастивному вивченні мов здебільшого виділяються спільні риси, безумовні відповідники й ті мовні одиниці та явища, що таких відповідників не мають [8]. Дослідники намагаються у порівнюваній мові знайти засіб, що найбільше б відповідав семантично і стилістично – для цього у ході аналізу відшукують лексичні компенсатори тощо [9]. Ця розвідка передусім зосереджена на іншому аспекті – узусному; при тому, що семантичні та стилістичні складники виділити порівняно легко, у порівнюваних мовах все одно лишатиметься узусна диспропорція. Для прикладу було взято демінутивні деривати українських лексем, окреслено можливі значення та спроектовано узусну цінність для англійського мовного загалу.

Більшість сучасних перекладознавців та перекладачів переймаються проблемою відтворення українських демінутивів англійською мовою та/або їх компенсації [1, 3, 4]. Гіпотезою цієї розвідки є відсутність необхідності перекладу українських демінутивів англійською загалом. Передумовами до такого умовиводу є узувальна специфіка засобів компенсації в англійській мові та неврахування прагматичного контексту таких елементів [10]. Так, компенсація зменшувально-пестливих форм присутня у сучасній теорії та практиці перекладу, проте вважаємо за доцільне поставити під питання адекватність таких компенсуючих елементів. А саме аналітичних засобів передачі зменшувально-пестливих, почасти синтетичних засобів, некоректна морфологічна компенсація (-ish, іменні демінутиви тощо), що впливає через хибну інтерпретацію прагматики українських демінутивів. А саме, морфологічні елементи, що передають зменшувально-пестливі форми, насамперед передаються англійською за допомогою лексичних елементів із семою “маленький” або “любий”, тобто відбувається лексикалізація подекуди квазіграматичної категорії.

Для висунення такої гіпотези проведемо аналіз насичення українських текстів демінутивами та англійських текстів засобами компенсації (які висувають українські перекладознавці та якими користуються перекладачі) для розуміння вживань таких елементів в узусі, а також паралельних текстів українсько-англійських та англо-українських – для порівняння узусальних вживань засобів компенсації в перекладних текстах та вживання зменшувально-пестливих форм в українських перекладах, а саме співвідношення з оригінальними українськими творами (тобто перекладацький узус на противагу узусу мовця).

Проблема демінутивності у світових мовах існує давно та піднімає цілу низку проблем з приводу перекладності та еквівалентності у різних мовах. К. Шнайдер постулює, що демінутивність може позначати виключно невеликий розмір, виключно оцінку та оцінку й невеликий розмір одночасно; при цьому третій тип демінутивності вважається переважаючим [12]. Так, оцінка може бути позитивною чи негативною, залежно від того, чи це применшення асоціюється як покращення якості чи її погіршення, проте у різних мовах навіть однієї мовної сім'ї власне категорія демінутивності нестиме задалегідь вкладену позитивну оцінку, як-от в українській. Також слід розрізнити, що ця категорія допускає потенційно, оскільки цей потенціал реалізується в узусі. Твердження про переважання змішаного оцінно-зменшувального типу демінутива може бути коректним відповідно до узусу німецької чи української мов, проте у англійській мові прослідковується чітке розмежування значень.

...як вилупляться *жайвороненята*, ми й позабираємо... / ...and when the *nestlings* hatch, we'll take them out...

У той час як дослідники [6; 11] досі сперечаються про природу категорії демінутивності як суто морфологічної, ономазіологічної чи морфосинтаксичної, ми дотримуємося думки, що основою цієї категорії є оцінка та зменшення, і вже двоїста природа ставить під питання, чи є ця категорія однорідною, чи значення настільки розійшлися, що можна сприймати її як дві парадигматично синонімічні категорії – категорію інтимізації та категорію зменшення. Так, для англійської мови Ден Джурафські визначає центральним елементом розмір [7], проте у східнослов'янських мов розмір стає периферичним, як наприклад у дієслівних демінутивах. На нашу думку, категорія демінутивності перш за все є реалізацією значення зменшення та оцінки та їх передачі, а відтак є семантико-аксіологічною та потенційно прагматичною категорією:

Ось і вона сама – котиться у своєму інвалідному *кріселку*, до пояса вкрита пледом, у якійсь світленькій блузі. /She is rolling out in her *wheelchair*. A blanket covers her up to her waist; she is wearing a light-colored blouse.

Причиною значної кількості різних підходів до розгляду категорії демінутивності є, перш за все, способи творення демінутивів: синтетичні – через морфологічні засоби (та навіть в межах морфології постає проблема через здатність частин мов реалізувати цю категорію афіксально) та аналітичні (прикметників чи інших модифікаторів на позначення зменшення чи інтимізації); дериваційну та флективну природу демінутивів тощо [5].

Для цієї розвідки ми керуємося розумінням категорії демінутивності як міжмовного феномену, що може реалізуватися морфологічно та аналітично та мати

ономасіологічний потенціал. При цьому переважно вживається для оцінної, зменшувальної та змішаної модифікації значення.

Для прикладу ми взяли демінутивні деривати українських лексем [2], окреслили можливі значення і спробували спроектувати узусну цінність для англійського мовного загалу.

Іменникові демінутивні суфікси зі значенням зменшувальності переважно компенсуються в перекладі на англійську мову словами *small/little* або іменником мови перекладу, що вже містить сему невеликого розміру:

...лягти де-небудь на *горбочку*.../...to lie on some *little hill*...

Невеличка рідковолоса *голівка*.../His *small*, thinly haired *head*...

... материні слова тихим *струмочком* ринуть мимо./ ... his mother's words flow past him like a quiet *brook*.

Проте співвідношення таких українських демінутивів до англомовних іменників, модифікованих зменшувальними *small/little*, у паралельних текстах становить 1:30. Насиченість тексту в корпусах художньої прози американської англійської та української мов підтверджує приблизно таку пропорцію 1:24 в неперекладних текстах, як-от наприклад у тих самих еквівалентах *litte head/голівка*. Слід зауважити, що така пропорція буде варіюватися від іменника до іменника, проте середній показник наразі є вищезазначеним. Проте зі збільшенням обсягу матеріалу дослідження дані можуть змінитися. Пропорцію слів із семою невеликого розміру на цьому етапі важко виокремити та провести відповідні розрахунки. Можна припустити, що навіть параметричність для мовця англійської є не настільки важливою, а відтак левова частка параметричних (зменшувальних) демінутивів перекладається без компенсації значення зменшення, тобто прототиповим еквівалентом демінутива є його немодифікована зменшення форма. Маргінальні елементи, як-от у цьому випадку введення параметричного прикметника *little/small*, слід розглядати контекстуально і керуватися принципом не перекладу значення кожної морфемі, а не введення надлишкового (прагматично нерелевантного) значення в англійський текст:

Пронька вже й *паличку* приніс./ By that time Pronko had already found a *stick*.

... дівчатка шукали квітів, в'язали їх у *пучечки*.../...the girls looked for flowers and tied them into *bunches*...

Любо було йому ковзатись *чобітками* по слизькій зеленій траві./ He loved to slide across the slippery, verdant steppe in his *boots*.

...кучеряві *хмарки* плывуть з далекого чужого краю./ ...curly *clouds* drifted from far-off lands across the sea.

Отже, пошук еквівалента для перекладача має починатись із вирішення, наскільки контекстуально обгрунтованим та прагматично релевантним буде введення елемента на позначення зменшення, зважаючи на узусну нечастотність таких елементів в англійській мові та високу можливість неправильної інтерпретації *little/small* (як замалий тощо), враховуючи позитивну природу української демінутивності.

Коли мова йде не про виключно параметричні демінутиви, а про змішаний оцінно-зменшувальний тип – а для української мови у більшості випадків параметричний демінутив не є позбавленим позитивно-оцінного (та почасти емпатичного) значення,

то необхідність передачі параметричності стає ще меншою, оскільки це вже є не основне значення афікса, а лише його частина.

...хто з хлопців розбивав пташині *ясчка*.../...whenever one of the boys crushed a bird's *egg*...

...ляже на *личко* темна тінь.../...casting a shadow on his *face*...

Ну, нічого *синку*! Вже йому це так не минеться, матері його мішок груш!/ Never mind, *son*! He won't get away with it, hot ziggity damn!

Третій тип демінутивних одиниць – виключно оцінний, в українській мові реалізується на двох рівнях, а саме виключно позитивно оцінні одиниці як засіб наближення до засобу номінації –

Ні, – прошепотів Павлик, заплющуючи *оченята*./ No, Pavlyk replied in a whisper, closing his *eyes*.

... тих *казочок*, чимало.../... quite a few such *fairytale*s.

А *нісеньки* співати не тре-е-ба.../But we don't need any *songs*...

... стискається боляче *серденько* Павликове жалем.../...makes Pavlyk's *heart* contract with pain and hogg... – та як засіб наближення до реципієнта та й певною мірою надання можливості йому подивитися на світ очима мовця. Виділення останнього підтипу є надзвичайно важливим, оскільки значна кількість українських демінутивних дериватів передають не стільки розмір чи близькість мовця з предметом, на позначення котрого використовуються, а радше настрої мовця чи спроектований настрій людини суб'єкта оповіді – тобто своєрідна реалізація мовної емпатії:

Світить *сонечко*, припікає. Тепло й радісно./ The *sun* is shining, it's warm and joyous.

Покурюючи *люлечку*.../ Puffing on his *pipe*...

...вкриває хлопця *ряденцем* і хрестить мати.../...she says, covering the boy with a *blanket* and making the sign of the cross over him.

Такі демінутиви у понад 90% випадків перекладаються іменниками (іменниковими фразами), що не модифікуються прикметниками на позначення інтимізації (dear) чи то малого розміру (little/small тощо), іменниками з семою малого розміру чи такими, що містять морфему демінутивності (-let, -y тощо). Навіть в описовому перекладі елемент емпатії втрачається:

...розказуючи якусь цікаву *побрехеньку* чи довгу заплутану *казочку*./ ...telling them *something* interesting, like a long and complicated *fairytale*.

Цей феномен вербально виражається в невеликій кількості мов, і наразі в англійській мові де-факто не виокремлений. Відтак можна припустити, що через відсутність вербалізованої мовної емпатії в англійській мові ця вербалізація (а може сама емпатія – тобто точка зору мовця), відтак, не є релевантною для англомовних культур, отже і потреба в компенсації стає проблематичною – оскільки перекладач, намагаючись компенсувати морфологічні елементи лексичними, нехтує специфікою культур і вносить елемент, який мовці англійської просто не можуть адекватно інтерпретувати. Відтак, така компенсація робить текст незграбним та більш відчуженим для сприйняття. У перспективі вважаємо за необхідне провести категоризацію оцінних демінутивів, вектор яких направлений на предмет номінації, і, відтак, значення яких

можуть бути компенсовані (хоча й у кількості випадків, якими можна знехтувати), і вектор яких спрямований на аудиторію/реципієнта та які варто залишити без введення штучних морфем/лексем інтимізації, оскільки узус англійської мови не реалізує такого феномену, як мовна емпатія.

Для того, щоб проаналізувати інтерференцію, що виникає в ході англо-українського перекладу, а саме випадки, коли перекладач не бачить форм, якими він зазвичай компенсує демінутиви; адекватні переклади демінутивності трапляються вкрай рідко:

And she put her *small hand* upon his.../ Вона схопила Тома за руку своєю *маленькою ручкою*...

Перекладач може не привносити в текст іменникові демінутиви, притаманні узусу його мови. Відтак український текст часом читається як “черствий” чи то ненаближений, оскільки переклад не надає читачеві повної зануреності, тобто здатності побачити світ очима мовця/іншого персонажа – а узус української мови передбачає такий аспект саме й через використання іменникових демінутивів. Для порівняння, питома український художній текст міститиме у 27 разів більше іменникових демінутивів, ніж переклад англійського тексту українською мовою. У випадках, коли вони все ж живаються, це перифрастичні (описові) способи перекладу, що дозволяють природньому мовленню (узусу) “прорізатися” крізь спокусу не завжди усвідомленого калькування елементів мови оригіналу; та коли еквівалент вже містить морфему демінутивності:

He soon struck wood that sounded hollow. He put his hand *there* and uttered this incantation impressively./ Том заліз у *ямку* рукою і проказав таку замову.

And at the zenith of his fame, how he would suddenly appear at the old *village*.../ А сягнувши найвищої слави, раптом завітає до рідного *містечка*...

In it lay a *marble*./ На дні його лежала одна мармурова *кулька*.

Така асиметрія може бути не настільки очевидною, як відверті помилки перекладу, проте читачеві бракуватиме елементів інтимізації/емпатії, які зазвичай вводить письменник-мовець.

В англо-українському перекладі після аналізу насиченості текстів іменниковими демінутивами перспективним напрямом дослідження вважаємо створення моделі для введення елементів мовної емпатії в український текст.

Проте категорія демінутивності в українській мові надзвичайно багата та, власне, спостерігається надзвичайна проникність демінутивності в усі повнозначні частини мови (як у літературному, так і в розмовному варіанті, як-от займенник ‘нашенький’): інфінитиви: *Їткту*, сину, не хочеш?/ Do you want something to *eat*, son?

Спатки, мамо. /*Sleep-time*, mama.

прикметники: Ги-и-и! *славнюсінькі, манюпусінькі*.../Look, they’re so *tiny* and *cute*...

Це дає підстави говорити про достатню присутність феномену мовної емпатії в українській мові через демінутивні форми, не як виняток чи аберацію, а більш-менш стабільну маніфестацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Іваніна Т.В. Про перекладність деминутивних власних назв / Т.В. Іваніна. // Вісник Житомирського державного університету. – 2010. – №51. – С. 44–47. 2. Руда Н.В. Репрезентація категорії деминутивності в українській мові / Н.В. Руда. // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – 2013. – №21. – С. 92–97. 3. Bagasheva-Koleva M.S. On the category of diminutiveness in English, Russian and Bulgarian / M.S. Bagasheva-Koleva. // International Scientific and Practical Conference “WORLD SCIENCE”. – 2016. – №4. – pp. 7–10. 4. Bagasheva-Koleva M.S. Translating diminutive words from Bulgarian and Russian into English / M.S. Bagasheva-Koleva. // Міжнародна ювілейна научна конференція «40 роки філологія в Пловдивський університет». – 2013. 5. De Belder M. On an inflectional and a derivational diminutive [Електронний ресурс] / M. De Belder, N. Faust, N. Lampitelli // North Eastern Linguistic Society Conference, NELS 40. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.marijkeдебelder.com/2minutives.pdf>. 6. Grandi N. Renewal and Innovation in the Emergence of Indo-European Evaluative Morphology [Електронний ресурс] / N. Grandi // Lexis. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://lexis.revues.org/403>. 7. Jurafsky D. Universals in the Semantics of the Diminutive / D. Jurafsky. // Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on Semantic Typology and Semantic Universals. – 1993. – pp. 423–436. 8. Khachikyan Sh. Diminutives as Intimacy Expressions in English and Armenian / Sh. Khachikyan. // Armenian Folia Anglistika. – 2015. – С. 78–83. 9. Lockyer D. Such a Tiny Little Thing: Diminutive Meanings in Alice In Wonderland as a Comparative Translation Study of English, Polish, Russian and Czech [Електронний ресурс] / D. Lockyer // Verges: Germanic & Slavic Studies in Review. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://journals.uvic.ca/index.php/verges/article/view/10853/3898>. 10. Merlini Barbaresi L. The pragmatics of the “diminutive” –y/ie suffix in English / L. Merlini Barbaresi. // Naturally! Schaner-Wolles, C., Rennison, J. & Neubarth, F. (eds.). – 1999. – С. 315–326. 11. Schneider K.P. “‘dear mother’ - wasn’t that what ‘mütterlein’ meant?» On first-order diminutive meaning [Електронний ресурс] / K. P. Schneider // semantics of derivational morphology. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.sfb991.uni-duesseldorf.de/fileadmin/Vhosts/SFB991/a02/Schneider01.pdf>. 12. Schneider K.P. Diminutives in English / K. P. Schneider., 2004. – 238 p.

*Карабан А.В., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ*

УЗУСНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА УКРАИНСКИХ ДЕРИВАТОВ С ДИМИНУТИВНЫМИ СУФФИКСАМИ НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

В статье исследуются прагматические особенности переводимости и необходимости перевода украинских деминутивных именных дериватов. Прослеживаются узуальные и переводные тенденции на материале параллельных украинско-английских и англо-украинских текстов. Выдвигается мысль о лексикализации и грамматикализации прагматики узусных форм и возможности / невозможности перевода лингвистической эмпатии украинского текста на английский язык. Поднимается проблема ненасыщенности переводных украинских текстов именными деминутивами.

Ключевые слова: *узус, деминутив, средства эмпатии, переводимость, проблема перевода.*

USAGE SPECIFICS OF TRANSLATING UKRAINIAN DERIVATIVES WITH DIMINUTIVE SUFFIXES INTO ENGLISH

The article investigates the pragmatic features of translatability of Ukrainian nominal diminutives into English and the relevance thereof. The translational and usage trends of those are established based on the parallel Ukrainian-English and English-Ukrainian texts. The ideas of lexicalization and grammaticalization of pragmatics for usage-specific forms as well as the translatability of the means of linguistic empathy in Ukrainian into English are put forward. The problem of undersaturation with nominal diminutives of the texts translated from English into Ukrainian.

Keywords: *language usage, diminutive, means of empathy, translatability, translation problem.*

УДК 811.111=26

Карaban В.І., д. філол. н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

УЗУС ЯК БАР'ЄР У ПЕРЕКЛАДІ З РІДНОЇ МОВИ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ

У статті розглядається рівень володіння узусом іноземної цільової мови як мовний бар'єр у перекладі з української мови. Підкреслюється, що узусна компетенція становить одну з головних умов досягнення адекватності перекладу з української мови іноземною мовою, оскільки переклад майже завжди здійснюється переважно на основі узусу цільової мови. Робиться висновок про необхідність осучаснення змісту професійно орієнтованих дисциплін та спеціальних курсів з метою підвищення рівня узусної підготовки майбутніх перекладачів.

Ключові слова: *переклад іноземною мовою, перекладацький бар'єр, узусна компетенція, навчання узусу іноземної мови, узусні регулярності.*

У нашій країні переклад іноземною мовою доволі широко використовується з метою навчання іноземної мови, тоді як у підготовці перекладачів на іноземну мову він все ще не досить поширений у вишівських навчальних планах та програмах для підготовки перекладачів. І хоча у міжнародних організаціях вважається, що перекладачі повинні перекладати лише на рідну мову, тим не менш у все більшій кількості вищих навчальних закладів, де здійснюється навчання майбутніх перекладачів, запроваджується навчальна дисципліна “Переклад (першою) іноземною мовою”.

Таку практику слід вважати доцільною, адже випускникам, що закінчують вищі навчальні заклади країни за спеціалізацією “Переклад”, нерідко доводиться займатися перекладами іноземною мовою або на місці постійної роботи, або у межах виконання договірних перекладацьких робіт. Тому ми вважаємо необхідним у рамках теоретичного та методичного забезпечення такого навчання розглянути у цій статті деякі аспекти чужомовної компетенції перекладача у рідномовно-чужомовному перекладі як значно